

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
lantbruksvetenskap

Förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer

Två aktörers huvudsakliga tankegångar

Tina Vagner

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Uppsala 2013

Titel: Förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer: två aktörers huvudsakliga tankegångar
Engelsk titel: Renewal of the Million Programme Outdoor Environments: Two Companies' Key Ideas
© Tina Vagner
Handledare: Maria Hedberg, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
Omfattning: 15 hp
Nivå: Grundnivå G2E
Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Nyckelord: bostadsgård, förnyelse, miljonprogrammet, strategier, upprustning, utemiljö
Omslagsbild: *Monumentalhuvuden, Rosengård, Malmö*. Alf Olsson, Wikimedia commons
Publiceringsår: 2013
Publiceringsort: Uppsala
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Decennierna efter krigsåren bidrog en mängd faktorer såsom förbättrad ekonomi, stora årskullar och en stark migration från landsbygd till städer till att en stor efterfrågan på bostäder uppstod i Sverige. År 1965 kom ett beslut från regeringen om det så kallade miljonprogrammet, där målet var att bygga en miljon bostäder på tio år. Det snabba uppförandet fick en del negativa konsekvenser som tekniska defekter, monotona utformningar och brister i utemiljön. Det dröjde inte länge innan miljonprogrammet började utstå stark kritik. Idag har många miljonprogramsområden utvecklats till förorter med stora sociala problem. Enligt artikeln *Omtvistad miljon* i tidskriften *Arkitekten* skiljer sig åsikterna stort kring hur miljonprogramsbebyggelsen ska rustas upp, men åsikterna vad gäller hantering av utemiljöerna är mer likartade. Syftet med mitt arbete är att jämföra två aktörers strategier för förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden för att identifiera tankegångar som dessa anser är beaktningsvärda. Arbetet avgränsas till två aktörer, bostadsbolaget MKB och byggbolaget Skanska. Resultatet visar på att de aktörer vars strategier jag valt att studera bekräftar det som jag läste i artikeln, det vill säga att det finns många likheter i synen på upprustning av utemiljöer, även om det förekommer vissa skillnader. De likheter som jag har identifierat i jämförelsen mellan de två aktörernas huvudsakliga tankegångar är; zonerings eller övergångszoner, multifunktionalitet och flexibilitet, mikroklimat, trygghet, identitet och personlig prägel, aktivering av bottenvåningar samt förtätning. De områden som de två aktörerna inte har gemensam syn på är; handel och service, bottenvåningarnas funktionalitet, definierade ytor, överblickbarhet och kulturell mångfald. Slutsatserna i mitt arbete kan vara intressanta för landskapsarkitekter att beakta vid alla förnyelseprojekt av utemiljöer, inte enbart miljonprogrammets.

Abstract

The decades after the war a number of factors, such as improved economy, large cohorts and a strong urban migration, contributed to a high demand for housing in Sweden. In 1965 came the governmental decision to build one million homes in the period of ten years, the so called Million Programme. The rapid construction resulted in some negative consequences such as technical defects, monotonous design and flaws in the outdoor environment. It was not long before the Million Programme began to suffer great criticism. Today many of the Million Programme areas have turned into suburbs with large social segregation. According to the article *Omtvistad miljon (Contested Million)* in the Swedish magazine *The Architect* opinions differ greatly on how the building in the Million Programme areas should be renovated. The views on the outdoor environment, on the other hand, are more unison. The purpose of my work is to compare two companies' strategies for renewing the outdoor environment in the Million Programme areas to identify factors which they consider to be noteworthy. My work was restricted to studying the strategies of two companies, the housing company MKB and the construction company Skanska. The results show that the companies whose strategies I chose to study confirm what I read in the article, namely that there are many similarities in the views on renewal of outdoor environments, even though there are a few differences. The similarities which I have identified comparing the two companies key ideas are zoning and transition zones, multifunctionality and flexibility, microclimate, security, identity and personal imprint, activation of ground floors and densification. The areas where the two companies' views differ are commerce and services, functionality of the ground floors, defined spaces, overlooking and cultural diversity. The conclusions of my work may be interesting for landscape architects to consider in all outdoor environmental renewal projects, not only renewal projects in Million Programme areas.

Introduktion

År 1965 inleddes byggandet av miljonprogrammet. Sedan dess har vardagligt underhåll och större renoveringar till stor del uteblivit. Idag, femtio år senare, står miljonprogrammet inför omfattande renoveringsbehov. I artikeln *Omtvistad Miljon* publicerad i tidskriften *Arkitekten* uppmärksammar författaren Rebecka Gordan hur åsikterna går isär kring upprustning av miljonprogrammet (Gordan, 2012). Rebecka Gordan är redaktör och journalist på tidningen *Arkitekten*. Hon har dessutom medverkat i flera publikationer om arkitektur och stadsplanering, däribland *New Urban Topologies, Alexandria City of Layers* (Färgfabriken & Swedish Institute Alexandria, 2012). Artikeln baseras på intervjuer med Erik Stenberg, arkitekt och prefekt på KTH arkitekturskolan, Magnus Andersson, projektledare för Järvafältet, Madeleine Nobs, projektledare för Skanskas miljonprogramssatsning Miljonhemmet, Maria Mellgren, bebyggelseantikvarien och Susanne Rickardsson, affärsutvecklingschef på MKB. Gordan menar att somliga förespråkar större arkitektoniska omvandlingar, utöver normalt underhåll som stambyten och ommålning. Andra vill istället främja de värden som miljonprogrammen har och ta tillvara på dem. Enligt Gordan går de intervjuades åsikter kring husens ombyggnad vida isär, däremot ser olika aktörer mer likartat på upprustning av utemiljöer. De intervjuade enas om ihopkopplade stadsdelar, förtätningar och sjudande stadsliv. Mot slutet av artikeln lyfter Gordan fram Susanne Rickardssons åsikt, som menar att kåren måste ta ett större ansvar och låta det som de boende värdesätter bli utgångspunkt för den fysiska miljön.

Artikeln väckte mitt intresse att närmare studera hur olika aktörers strategier för upprustning av utemiljöer i miljonprogramsområden skiljer sig åt. Jag valde att studera två olika aktörers strategier för förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden, bostadsbolaget MKB och byggbolaget Skanska. Genom att jämföra aktörernas strategier kunde jag identifiera likheter och skillnader i dessa två. Slutsatserna är frågor som är relevanta för landskapsarkitekter och som även är av intresse vid upprustning av bostadsgårdar i allmänhet, utöver de från miljonprogrammet.

Mitt arbete inleds med en historisk bakgrund av miljonprogrammet. Vidare redogörs för de problem som uppstått med tiden. Resultatet består av en sammanställning av vad de två aktörerna, MKB och Skanska, framhåller som väsentliga aspekter vid förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden. Därefter följer en jämförelse mellan de två bolagens strategier, som slutligen leder till vilka likheter och skillnader som förekommer mellan de två strategierna. Arbetet avslutas med en diskussion kring min undersökning och mitt resultat.

Miljonprogrammet

Decennierna efter krigsåren uppstod ett stort behov av bostäder (Boverket, 2008). Boverket skriver att en förbättrad ekonomi, i kombination med stora årskullar på 1940-talet, bidrog till denna kraftiga efterfrågan. Vidare beskrivs att industrialiseringen samtidigt medförde en stark migration från landsbygd in till städer. Bostadsstandarden var fortfarande låg, upplyser Boverket, och många bostäder var i behov av att rivas. Trots att bostadsproduktionen tog fart blev det väldiga behovet av bostäder ohållbart (Boverket, 2008). Enligt

Nationalencyklopedin (Jörnmark, 2013) omfattade bostadsköerna i Sverige 1945 cirka 400 000 personer.

År 1965 kom ett särskilt beslut om det så kallade miljonprogrammet, en miljon bostäder skulle byggas under åren 1965 – 1974 (Boverket, 2008). Det var en markering från regeringens sida, menar Boverket, att de var beredda att ställa upp med de förutsättningar som krävdes för att bygga 100 000 bostäder varje år under en lång tid framöver för att möta den växande efterfrågan. Målet med miljonprogrammet var att avskaffa bostadsbristen samt att höja bostadsstandarderna (Boverket, 2008). Under dessa år producerades nära en fjärdedel av dagens bostadsbestånd i Sverige (Boverket, 2003).

Bebyggelsen

På 1970-talet vände den akuta bostadssituationen (Boverket, 2008). Bland de stora årskullarna från 40-talet minskade efterfrågan på bostäder samtidigt som industrins behov av arbetskraft minskade. Boverket menar att det blev lättare att få tag på bostäder och allt fler nyproducerade lägenheter stod tomma. Många sökte sig ifrån miljonprogramsområdena, som började utstå stark kritik, enligt Boverket. Vidare skriver de att det snabba och storskaliga byggandet hade i många städer lett till monotona utformningar, såsom identiska husrader och likartade utemiljöer, samt byggnadstekniska defekter, såsom dålig ventilation och värmeläckage.

Outhyrda lägenheter tillsammans med snävare ekonomiska förutsättningar på 90-talet fick stora konsekvenser för bostadsbolagen (Boverket, 2003). Boverket belyser i sin rapport *Bättre koll på underhåll* (2003) att en begränsad ekonomi medförde att vardagligt underhåll uteblev och likaså planer på mer omfattande renoveringar i framtiden. Idag, närmare femtio år efter att miljonprogrammet uppfördes, är renoveringsbehoven omfattande, fortsätter Boverket. Gordan (2012) skriver i *Arkitekten* att det är någonstans mellan 400 000 och 650 000 bostäder som är i behov av att rustas upp.

Carlos Rojas är initiativtagare till Miljardprogrammet, en plattform där boende ges möjlighet att skapa förbättring i sitt miljonprogramsområde (Gunne, 2012c). Han debatterar i *Dagens Nyheter* (Rojas, 2011) för hur viktigt det är att vi har en korrekt historiebeteckning av miljonprogrammet. Han skriver att dessa områden inte var tänkta som sovstäder, utan skulle erbjuda gott om arbetsplatser och även tillhandhålla service av olika slag såsom barnomsorg och butiker. Rojas upplyser om att de trafikerade vägarna och grönområdena, var barnvänliga och lätta att ta sig över tack vare broar och tunnlar. Närbelägna områden var därför i stor utsträckning sammankopplade med varandra (Rojas, 2011).

Utemiljön

Den främsta bristen finns inte i lägenheternas utformning utan i utemiljöerna (Boverket & Landskapslaget, 2008). Familjekonstellationer har sedan miljonprogrammets uppförande förändrats från större familjer till allt fler ensamstående. Utemiljöerna möter därför inte de krav och behov som ensamstående har, menar Boverket och Landskapslaget. Arbetets villkor har dessutom förändrats från fysiska arbeten till mer stillasittande. Därmed är inte längre behovet av vila det primära efter en arbetsdag, skriver Boverket och Landskapslaget. De tror snarare att det är upplevelser samt social och fysisk aktivitet som många söker. Trygghet och säkerhet är även parametrar som boende saknar (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Bristerna i den sociala miljön och i utemiljön var uppenbara redan från första början för de nyinflyttade (Löfström, 2006). Det var vanligt att gårdarna inte stod färdiga, enligt Löfström, utan kunde snarare betraktas som byggarbetsplatser när boende flyttade in. Målet med gårdarna var att de skulle vara lättskötta, billiga att anlägga samt slitagetåliga (Kristensson, 1994). Enligt Kristensson resulterade det i robusta utemiljöer som framförallt bestod av asfalt, ensartade buskage, stora gräsmattor, få träd och fantasilösa lekområden. På grund av det industrialiserade byggandet fick växter svårt att etablera sig då tunga maskiner lämnat kvar en kompakterad mark, upplyser Kristensson. Boendemiljöerna fick ett strikt och storskaligt formspråk, vilket kan knytas an till funktionalismens stilideal (Kristensson, 1994).

Sedan miljonprogrammets uppbyggnad har olika stödformer förekommit för att förbättra den fysiska och sociala boendemiljön, fortsätter Kristensson. År 1975 i samband med att byggandet av miljonprogrammet avslutades, instiftade staten ett miljöförbättringsbidrag. Bidraget kom till för att möjliggöra upprustningar av dåliga närmiljöer (Kristensson, 1994). Mellan åren 1975-1986 fanns möjlighet att söka detta bidrag och cirka 1700 upprustningsprojekt genomfördes, skriver författaren. Bidraget kunde även användas till kompletterande boendeservice såsom tvättstugor, samvarolokaler, utsmyckning av gården eller till att begränsa buller.

I områden där det saknas kontaktskapande verksamhetsmöjligheter och attraktiva naturliga samlingspunkter, där existerande markutrymmen är små, enformiga och farliga och där gemensamma lokaler saknas eller är otillgängliga och otrivsamma, där hemkänslan, identifikation och gruppbildning försvåras genom miljöns torftighet och monoton kan bidrag utgå till förbättringsåtgärder (Bostadsstyrelsens tillämpningsföreskifter och anvisningar till Förordning om bidrag av statsmedel till förbättring av boendemiljöer, 1975:129 se Kristensson 1994, s. 11).

Rejåla omgestaltningar krävdes i många fall för att uppnå en god utemiljö, menar Kristensson. Det handlade inte bara om att åtgärda funktionella brister utan framförallt om att införa de kvaliteter som utemiljön helt saknade (Kristensson, 1994).

Bidrag beviljas till förbättring av klimat, växtlighet, markbehandling och rumsbildning på gården och i kvarteret och för att främja alla åldrars utevistelse. Bidrag beviljas i samband därmed till möblering av uterummen. Bidrag kan också beviljas till lekredskap om de utgör en mindre komplettering i en helhetsförbättring av utemiljön. (Bostadsstyrelsens författningssamling 1982:90 se Kristensson 1994, s. 12)

I beskrivningen av bidragsberättigade åtgärder framhölls utemiljöns stomme som det primära. Stommen består av de grundläggande fysiska egenskaperna i utemiljön (Kristensson, 1994). De grundläggande attributen i utemiljön består framförallt av rumskapande element såsom växtlighet, byggda element såsom murar och staket, samt markytor såsom gräs eller stenläggning.

Olika gårdstyper

Olika gårdstyper uppstod utifrån vilken typ av bebyggelse som ett område fick (Boverket & Landskapslaget, 2008). Enligt rapporten hade två typer av bebyggelse som uppfördes under miljonprogrammet, lamellhus och punkthus, de mest problematiska gårdslösningarna. Det största problemet med dessa hus

förekommer i områden där bebyggelsen består av fem våningar eller fler, vilket kategoriseras som höghus.

Vid uppförande av lamellhus sparades sällan naturytor. Husen parallell- eller vinkelställdes vilket gav stora gårdar (Boverket & Landskapslaget, 2008). Bostadsgårdarna upplevs till stor del som restytter, utan någon egentlig funktion varken praktiskt eller estetiskt, menar Boverket och Landskapslaget. Vidare skriver de att gårdarna inte heller är avgränsade mot omgivningen, vilket gör att gårdarna saknar privata zoner. Buskar längs lamellhusens fasader och mindre blommande träd på gårdarna är vanliga (Boverket & Landskapslaget, 2008). Lekytter finns oftast, men däremot inga platser i lä, skriver Boverket och Landskapslaget. Husens höjd kan generera hårda vindar och skuggar dessutom stora delar av den omgivande miljön. Boverket förklarar att de stora parkeringsytorna som är placerade intill eller i utkanten av bebyggelsen ofta upplevs som otrygga och exponerade med sitt perifera läge. Höga lamellhus är inte byggda efter mänsklig skala utan mäter sig istället med landskapets skala (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Enligt rapporten har punkthus har en liten bottenyta och var därför ett alternativ vid svåra geotekniska förhållanden. Problemen med punkthusens boendemiljö liknar de för lamellhusens. Bostadsgårdar kring punkthus existerar sällan, istället omges byggnaderna av naturmark eller parkytter, upplyser Boverket och Landskapslaget. Precis som lamellhusen gör höjden på punkthusen att hårda vindar genereras. Det faktum att höjden på husen dessutom skuggar lämnar lite utrymme till ett gynnsamt mikroklimat intill bostäderna. Parkeringsytter är vanligtvis samlade eller förekommer som kantstensparkering (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Miljonprogrammets utmaningar

Det är knappast en nyhet att många miljonprogramsområden har problem med segregation och har utvecklats till förorter med stora sociala problem. Det pågår en kontinuerlig debatt om hur problemen med miljonprogrammet, som exempelvis social segregation, ska byggas bort. Det har även förekommit debatt kring kopplingen mellan arkitektur och kriminalitet (Gunne, 2012a). På den frågan svarar Gehl Architects att en viss arkitektur inte ger upphov till högre kriminalitet, enligt Gunne. Att människor väljer att bo kvar eller att flytta beror på en ekonomisk, social, politisk och kulturell struktur. Däremot finns det en del problemställningar i arkitekturen, som bidrar till ödslighet och svårigheten att ha överblick, påpekar Gehl Architects (Gunne, 2012a).

I det nyligen upprustade området Herrgården är kostnaderna för vandalism och skötsel betydligt lägre än tidigare, vilket Gunne menar är kopplat till ägandeskap (Gunne, 2012a). Trots att de boende i Herrgården inte äger sin bostad, utan hyr den, känner de efter upprustningen ett större ansvar för sin miljö, skriver hon. Genom att låta de boende vara med i arbetet med upprustning blir deras ansvarstagande för sin hemmiljö större, påstår hon. Den ekonomiska vinsten är därmed kopplad till boendesamverkan, som kan uppnås genom att låta de boende komma med synpunkter. Det är trots allt de boende som känner sin plats bäst menar Gehl Architects (Gunne, 2012a).

Hur utemiljöer i miljonprogramsområden ska bli trivsamma och trygga, samtidigt som de sammanlänkas med den omgivande staden, är aktuella utmaningar som landskapsarkitekter ställs inför. De flesta bostads- och byggbolag har tagit fram strategier för hur upprustning av deras utemiljöer i

miljonprogramsområden ska gå till. Strategierna, som är övergripande, innefattar koncept och tankar med fokus på hur de boende använder och ser på sin boendemiljö.

MKB och Skanska

Bostadsbolaget MKB och byggbolaget Skanska är två aktörer som har tagit fram övergripande strategier för upprustning av utemiljöer i miljonprogramsområden.

MKB fastighets AB grundades 1946 och har därmed varit med om miljonprogrammets utvecklande (MKB, 2012). Enligt MKB bestod då fastighetsbeståndet av 616 lägenheter medan siffran idag är 22 539. De är därmed Malmös största hyresvärd och äger 15 procent av det totala bostadsbeståndet i Malmö (MKB, 2012). MKB har hyreslägenheter i bland annat Rosengård, ett miljonprogramsområde med dåligt rykte och social segregation. I Rosengård är 85 procent av invandrabakgrund och stadsdelen representerar 114 ursprungsländer (Gehl Architects, 2007). År 2006 övertog MKB fastigheter i området Herrgården, totalt sex hus med 300 lägenheter (Gunne, 2012b). Enligt MKB, var kvarteren då bland de mest utsatta i Malmö, med sociala problem och nedgången fysisk miljö (Gehl Architects, 2007). I samband med övertagandet av de nya bostäderna, bad MKB Gehl Architects att ta fram en vision och en strategi för uterummen i Herrgården, för Rosengårds överordnande struktur, för kopplingar till resten av Malmö samt för Rosengårds identitet i Öresundsregionen (Gehl Architects, 2007). Samarbetet resulterade år 2007 i rapporten *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i Öresundsregionen*.

Skanska är ett av Sveriges största byggbolag. De blev stora bostadsproducenter i och med miljonprogrammet och jobbar idag med både mindre och större projekt i upprustningen av miljonprogramsområden (Skanska, 2012). Vidare skriver de på sin hemsida att de utvecklade konceptet Miljonhemmet 2006, en strategi för renovering av miljonprogramsområden (Skanska, 2012). Konceptet bygger på en stor kunskapsbank, där alla projekt noga dokumenteras, enligt Skanskas hemsida. För varje nytt projekt kan information om liknande projekt hämtas ur kunskapsbanken (Skanska, 2012). För att vidareutveckla ett gårdskoncept under projektet Miljonhemmet inleddes ett samarbete med arkitektbyrån Landskapslaget och fastighetsbolaget Wallenstam (Boverket & Landskapslaget, 2008). Målet med konceptet var att skapa lösningar för miljonprogramsområden som skulle ge effektivare program- och projekteringsprocess, enligt rapporten (Boverket & Landskapslaget, 2008). Boverket har till viss del varit med och finansierat projektet som resulterade i rapporten *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden*, sammanställd av Boverket och Landskapslaget år 2008. I den framtagna rapporten redovisas det utvecklingsprojekt som Skanska har drivit och genomfört för upprustning av gårdsmiljöer i stockholmsförorten Husby, drygt en mil nordväst om centrala Stockholm.

Livet mellan byggnaderna – Jan Gehl

Det framgår både i MKB:s och Skanskas strategier att Gehl har haft ett stort inflytande på hur strategierna har utformats. MKB samarbetar med arkitektkontoret Gehl Architects, som jobbar i Jan Gehls anda utifrån de teorier

som han utformade. Även i Skanskas rapport *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* står Gehls teorier återgivna.

Jan Gehl är arkitekt och en av grundarna till Gehl Architects. Han har skrivit ett antal böcker däribland *Life Between Buildings, New City Spaces och Public Spaces – Public Life*. Han har jobbat med projekt världen över bland annat i Köpenhamn, New York, Stockholm, London och Melbourne. Gehl är känd för sina teorier kring människan i staden. I tidskriften *Arkitekten* står det att det inte var många som lyssnade till Jan Gehl under miljonprogrammets era (Gunne, 2012a). Idag, fortsätter Gunne, när misstagen blivit så tydliga är det allt fler som lyssnar. Numera föreläser arkitekter från Gehl Architects världen över enligt Jan Gehls idéer, framhåller artikeln.

Gehls teorier bygger på prioriteringsordningen att livet kommer först, sedan utrymmen och till sist byggnader (Gehl, 2010). Det innebär att planeringen bör utgå ifrån den mänskliga skalan, skriver arkitekten i boken *Cities for People*. Livet blir därmed grunden till gestaltning av utrymmen och uppförandet av byggnader, menar Gehl. Författaren menar att planering med den mänskliga skalan som utgångspunkt berikar stadens platser och ger staden liv. Byggnader kan rama in och fungera som rumskapande element framhåller arkitekten. Däremot är det viktigt att byggnaderna inte blir för höga för då tappar de kontakt med den miljö som de står i, varnar han. Om bottenvåningar på byggnader är variations- och detaljrika så kommer upplevelsen för den som vistas på eller passerar platsen att bli lika variationsrik (Gehl, 2010).

Syfte

Syftet med arbetet är att jämföra likheter och olikheter i två stora aktörers strategier för förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer för att på så sätt bidra med tankegångar som dessa anser är beaktningsvärda vid förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer.

Frågeställningarna är således; Vilka är de huvudsakliga tankegångarna i de två skilda rapporterna för strategier av förnyelse i miljonprogrammets utemiljöer? Vilka likheter respektive skillnader finns mellan de två olika strategierna?

I arbetet jämförs de strategier som MKB och Skanska tagit fram. Strategierna bygger på faktorer som de två aktörerna anser bör beaktas vid förnyelsearbetet av utemiljöer i miljonprogramsområden. Fokus ligger på att studera gestaltningsåtgärder i MKB:s och Skanskas strategier, inte detaljerad formgivning. Arbetet leder inte till någon slutgiltig lösning, utan snarare beaktningsvärda faktorer vid förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer.

Avgränsningar

För att avgränsa arbetet ligger fokus på hur förnyelsen av utemiljöer i miljonprogramsområden kan se ut. Utemiljöer innefattar de miljöer som omger miljonprogramshusen det vill säga bostadsgårdar, allmänna ytor samt till viss del infrastruktur. Arbetet avgränsas till att studera två aktörers strategier för upprustning av utemiljöer i miljonprogramsområden. Med strategier menas vilka koncept och mål som de två aktörerna har för upprustning av utemiljöer i miljonprogramsområden. De två aktörerna är Malmös kommunala bostadsbolag

MKB samt byggbolaget Skanska. Ett bostadsbolag och ett byggbolag speglar något olika verksamheter och intressen.

Arbetet studerar miljonprogramsområden, det vill säga bostadsområden som uppfördes mellan åren 1965 och 1974. För att kunna jämföra de olika strategierna avses endast miljonprogramsområden med höghus bestående av hyreshus, det vill säga flerbostadshus med minst fem våningar, som inte ägs av de boende. Den avgränsningen valdes för att de största bristerna i miljonprogrammets utemiljöer ofta påträffas kring höghus. Återkommande negativa faktorer är bland annat att de omgivande utemiljöerna har ett missgynnsamt mikroklimat, opersonliga ytor, stora parkeringar och en skala på bebyggelse som inte är anpassad till människan.

Metod

Mitt arbete grundades på studier av dokument för ta reda på vilka strategier som de två aktörerna, MKB och Skanska, har för förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden. I artikeln *Omtvistad miljon* publicerad i tidskriften *Arkitekten* läste jag att flera aktörer har tagit fram strategier för renovering av miljonprogrammet. Jag tittade närmare på de aktörer som var nämnda i artikeln och valde därefter att studera MKB och Skanska eftersom de har utarbetat utförliga strategidokument som inbegriper utemiljöer. MKB:s strategi är utarbetad för stadsdelen Rosengård i Malmö, medan Skanskas strategi är utarbetad för kvarteret Tönsberg i stadsdelen Husby, nordväst om Stockholm.

De två dokument som presenterar de två nämnda aktörernas respektive strategier är rapporterna; *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetskapande i Öresundsregionen* (Gehl Architects, 2007) och *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* (Boverket & Landskapslaget, 2008). För att få tillgång till dessa dokument tog jag kontakt med de två bolagen. På MKB talade jag med projektledare Magnus Nilsson, som vänligt nog lånade ut sitt enda exemplar till mig. På Skanska fick jag kontakt med Charlotta Hedberg, miljö- och energisamordnare, som skickade en länk till mig med rapporten i PDF-format. Kontakten med bolagen togs enbart för att få fram relevanta strategidokument, det vill säga ursprungskällorna.

När jag mottagit dokumenten inledde jag mitt arbete med att studera MKB:s och Skanskas rapport. Rapporternas struktur och innehåll skiljer sig avsevärt. MKB:s rapport bygger på en rumslig indelning; stadsrummet, boendemiljön och rekreationsytor, till vilka olika faktorer är kopplade. Skanskas rapport bygger istället på en uppdelning av utgångspunkter för gårdsförnyelse till exempel zoner och trygghet. De stora olikheterna i rapporternas struktur och innehåll resulterade i att jag valde att inte studera rapporterna utifrån förutbestämda frågor. För att identifiera de huvudsakliga tankegångarna började jag istället med att bearbeta de två enskilda rapporterna genom att anteckna nyckelord vid sidan om. Somliga av nyckelorden valdes ut för att de återkom i rapporterna, andra är min tolkning av vad som är rapportförfattarnas huvudsakliga tankegångar. Jag fokuserade framförallt på de koncept och åtgärder som rapportförfattarna, enligt min mening, framhåller som huvudsakliga vid förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer. Utifrån nyckelorden skrev jag en sammanställning av de respektive

aktörernas rapporter. Efter sammanställningen av de huvudsakliga tankegångarna i de respektive strategidokumenterna sammanfattade jag dessa.

För att identifiera likheter och skillnader jämförde jag sedan de nyckelord, som jag tog fram för de enskilda aktörerna vid bearbetning av deras respektive rapporter. På så sätt kunde jag urskilja de nyckelord som återkommer i de båda strategierna. Därmed lyckades jag slutligen identifiera likheter och skillnader i de två strategierna.

Resultat

Resultatet inleds med en sammanställning av de huvudsakliga tankegångarna i de respektive strategierna för utemiljöer som MKB och Skanska har tagit fram för sina miljonprogramsområden. De två sammanställningarna jämförs slutligen och resultatet avslutas med vilka likheter samt skillnader som finns mellan de två aktörernas strategier.

MKB

År 2007 fick Gehl Architects i uppdrag av MKB att ta fram en utvecklingsstrategi för miljonprogramsområdet Rosengård i Malmö. Arbetet resulterade i rapporten *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i Öresundsregionen*. Nedan följer ett sammandrag av rapportens huvudsakliga innehåll och därefter en sammanfattning av det.

En ö i staden med dåligt rykte men med goda förutsättningar

År 1960 byggdes det modernistiska bostadsområdet Rosengård, då i utkanten av Malmö, idag centralt beläget (Gehl Architects, 2007). Bostäder och arbetsplatser var skilda från varandra och handel samt service fanns samlad i ett område. Biltrafiken styrde planeringen av området vilket ledde till en omänsklig skala och trafikseparering, där gående och cyklister skiljdes från bilister, skriver Gehl Architects i rapporten. Vidare skriver de att tanken var att människor skulle slappna av efter arbetet, varför man ansåg att närheten till grönområden var så viktig. Det hade till följd att hus placerades i ett grönt hav med motorvägen som enda förbindelse till staden. Det medförde att Rosengård blev en ö i staden, både svår att ta sig till och ifrån. Många grönytor förblev odefinierade vilket har lett till att de istället inte utnyttjas (Gehl Architects, 2007).

Gehls framtagna vision åt MKB är att Rosengård ska bli en aktiv och attraktiv stadsdel i Malmö. För att uppnå denna vision har Gehl Architects tagit fram tre typologier som beskriver deras strategi; *Home Sweet Home*, *Sportspark* och *Urban Bazar* (Gehl Architects, 2007). Dessa ska tillsammans bidra till en ny image för Rosengård. I rapporten poängterar Gehl Architects att de valda namnen inte i sig är till för att förändra, utan för att sätta fokus på de förändringar som väntar för området. Namnen ska visa på att Rosengård har annat att erbjuda än bostäder. Gehl Architects vill att området ska gå från att vara monofunktionellt till multifunktionellt. Idag är arbetsplatser och kommersiella funktioner koncentrerade i centrum, medan skolor och parkområdet finns i den södra delen av Rosengård. En större spridning skulle bidra till ett mer varierat och levande område (Gehl Architects, 2007).

Urban Bazar står för det stadsmässiga i Rosengård. Trafikanter ska röra sig på de gåendes villkor, skriver Gehl Architects i rapporten. Med väl vald belysning ska områden bli stämmingsfulla och trygga under alla tider på dygnet, året runt. Möblerna i stadsrummet, som enligt Gehl Architects ska vara unika och lekfulla, ska med hjälp av färg och form skapa en identitet på platsen. Beläggningsen på olika platser ska användas kreativt för att möjliggöra olika funktioner. Idag finns många odefinierade ytor i Rosengård anser Gehl Architects. De menar att genom att tydliggöra offentlighetsgraden och programmera ytorna upprättas hierarki som bjuder in till vistelse och aktivitet på annars outnyttjade platser. Bottenvåningar ska öppnas upp för handel som skapar interaktion och i sin tur liv i stadsrummet. Områdets multikulturella tillgångar bör användas för att skapa ett annorlunda shoppinglandskap. Cafèer och restauranger ska bjuda in vid soliga platser. *Urban Bazar* innebär sammanfattningsvis att stadsmässighet skapas genom att överskottsytorna utnyttjas, området förtätas, nya funktioner med handel, service och nöjen bjuds in, möjlighet ges till spontana möten och att förutsättningar för ett bra mikroklimat skapas.

Sportspark är ett grönt aktivitetslandskap, för så väl passiv som aktiv rekreation. Sportaktiviteter ska i sig bli en attraktion i det offentliga rummet, förklarar Gehl Architects. För att möjliggöra detta öppnas sportfaciliteter upp mot de intilliggande områdena. Aktiviteter ska finnas för alla brukargrupper. God belysning skapar trygghet och orienterbarhet, samtidigt som det gör det möjligt att använda aktivitetsytor under kvällar samt under vinterhalvåret. Sittmöbler ska placeras längs förbindelser och kring aktivitetsytor. Det bidrar till att passivt kunna delta i den aktiva rekreationen. Gehl Architects vill att beläggningsen i likhet med *Urban Bazar* ska kunna nyttjas för olika sorters användning. Sammanfattningsvis återkommer många mål från typologin *Urban Bazar* även i typologin *Sportspark*. Överskottsytorna ska aktiveras, nya funktioner bjudas in, spontana möten möjliggöras och genom god belysning skapas trygga rörelser genom området (Gehl Architects, 2007).

Home Sweet Home handlar om att skapa identitet och personliga rum. Förutsättningar ska ges för att skapa unika bostadsgårdar med olika identiteter, enligt rapporten. Möjlighet ska ges att sätta en personlig prägel på balkonger, terrasser, entréer och trappuppgångar. Genom skapandet av bra semiprivata zoner skapas mjuka övergångszoner mellan privat och offentligt. Det gör att fasadzoner aktiveras och utemiljön utnyttjas i högre grad. Gehl Architects menar att de boende visar en större omsorg för semiprivata zoner än andra uterum. Lokal service och handel ska finnas bland bostäderna. Genom att förtäta kan mikroklimatet gynnas om hushöjden hålls nere. Solinstrålning blir då möjlig på gårdarna och huskroppen skyddas från vind samtidigt som höjden inte bidrar till kastvindar. Belysning bör enligt Gehl Architects användas för att förstärka gårdarnas identitet och för att skapa trygghet under alla tider på dygnet, året om. Väl vald möblering och beläggning skapar rum, bjuder in till umgänge, uppehåll och lek. *Home Sweet Home* innebär följaktligen att skapa attraktiva bostadsgårdar med bra mikroklimat, handel och service i nära anslutning, en unik identitet, goda övergångszoner och goda personliga semiprivata zoner (Gehl Architects, 2007).

Sammanfattat förespråkar Gehl Architects i sin strategi att Rosengård ska bli ett mer levande område genom förtätning och definierade ytor. Nya byggnader kan även bidra till ett mer gynnsamt mikroklimat då platser ramas in och skyddas

mot vind, men inte skuggas. Boende ska få ett större inflytande på sin boendemiljö och ha möjlighet att sätta en personlig prägel. Bostadsgårdar ska dessutom upplevas unika med en egen identitet. Med väl vald möblering och beläggning kan ytors funktion och användning varieras efter behov och önskemål. Belysning kan dessutom, utöver att bidra till trygghet, göra att fler platser kan användas även kvällstid samt vintertid. Bottenvåningar ska användas till lokal service och handel, vilket bidrar till interaktion mellan de boende. Sist men inte minst trycker Gehl Architects på hur viktigt det är med goda förbindelser till resten av staden.

Skanska

Tillsammans med Landskapslaget och Wallenstam vidareutvecklade Skanska sitt koncept gårdsutveckling på kvarteret Tönsberg i Husby. Samarbetet resulterade i rapporten *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden*, publicerad av Boverket och Landskapslaget år 2008. Nedan följer ett sammandrag av rapportens huvudsakliga innehåll och därefter en sammanfattning av det.

Med utrymme för förändring

Stockholmsförorten Husby påbörjades 1972 och färdigställdes fem år senare med 4700 lägenheter (Boverket & Landskapslaget, 2008). Det är en utpräglad bostadsstadsdel med få arbetsplatser. Bebyggelsen är enhetlig och består till stor del av loftgångshus. Enligt rapporten var Husby en av tre planerade stadsdelar som tillsammans med Akalla och Knivsta skulle bilda en sammanhängande bandstad. Stadsdelarna skulle sammanlänkas av ett gångstråk där all service så som tunnelbana, skolor och butiker skulle ligga koncentrerad. Boverket och Landskapslaget förklarar att i området eftersträvades det stadsmässighet och total trafikseparering. I likhet med Rosengård, sparades stora grönytor intill bostadshusen. Ett stort värde är att det finns goda kommunikationer till centrala Stockholm. Från huvudgatorna drogs säckgator, med parkeringsgarage i ändarna. Viadukter ledde de gående över gatorna. Centrum markerades tydligt med niovåningshus. Majoriteten av bostadshusen är dock femvåningshus, grupperade vinkelräta mot varandra med en bostadsgård i mitten. För att bryta monotonin har Husbys fasader fått olika färger. Varje husgrupp har en egen kulör som bryter mot de ljusare husen i centrum (Boverket & Landskapslaget, 2008).

I Skanskas rapport framgår det att utrymme finns i miljonprogrammets utemiljöer för att förändra och förnya dessa. De huvudsakliga utgångspunkterna i förändringen är dels en tydlig zonerings där den fysiska utformningen skiljer på privat och offentligt. Utemiljöns utformning bör vila på en stomme där de rum som bildas möbleras lämpligt och ges funktioner som är flexibla. Slutligen bör utemiljön erbjuda boende en miljö att vistas i oavsett väder, klockslag och årstid, som samtidigt upplevs trygg och trivsamt (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Zonerings är en utgångspunkt som ofta saknas i miljonprogramsområden (Boverket & Landskapslaget, 2008). En tydlig zonerings klargör, med den fysiska utformningen, vad som är privat och vad som är offentligt. Det gör det bekvämt för alla att vistas på platsen. Det finns enligt Skanskas rapport fyra olika zonerings. Den första är den offentliga zonen som vanligen utgörs av gata, gång- och cykelvägar, parkeringsplatser samt omgivande mark. Även bostadsgårdar i sig kan upplevas offentliga enligt rapporten, men det i sin tur bidrar till att färre boende vistas på sin bostadsgård. Den halvoffentliga zonen är en plats där de

boende inte känner igen alla, men samtidigt är det en självklar plats för de boende att vistas på, exempelvis en lekplats eller umgängesplats, skriver Boverket och Landskapslaget. Den halvprivata zonen är en plats där brukarna känner igen varandra. Det kan exempelvis vara en entrézon. Där bör det finnas möjlighet att slå sig ned och småprata med sina grannar. Den sista zonen är den privata och används endast av ett hushåll. Det kan vara en uteplats eller en balkong, som hushållet har möjlighet att sätta en personlig prägel. Det bidrar med liv till bostadsgården. Gränserna mellan dessa fyra zoner är ibland tydliga och andra gånger mer diffusa, men ju tydligare gränser desto fler kommer att vistas på dessa ytor (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Utemiljön bör vara uppbyggd av en stomme. Trots att funktioner förändras på platsen är stommen kvar, enligt Skanskas rapport. Stommen sätter gränser, ramar in och bidrar till rumslighet. Stommen kan vara mer beständig, exempelvis en mur, eller av mer utbytbar material så som häckar eller staket.

Det finns grundfunktioner som bör finnas i en boendemiljö, exempelvis yta för lek, sittplatser för vila, cykelparkering och angöring vid flytt (Boverket & Landskapslaget, 2008). Däremot kan behovet av funktioner komma att se annorlunda ut över tid. Dessutom är det bra om gårdars utseende sinsemellan är olika, alla gårdar behöver inte innehålla lika mycket lektrustning eller gräsyta. En flexibel möblering av boendemiljön är därför viktig. Kombinerade funktioner är att föredra anser Boverket och Landskapslaget. En mur kan till exempel fungera som sittplatser, avgränsning samt vindskydd. Ett buskage kan fungera som lekmiljö för barn, locka fåglar, avgränsa eller dölja en kompost. Informella och spontana möten mellan boende kan ske och utvecklas till mer än en hälsningsfras om det finns ett objekt att luta sig mot eller en naturlig plats att uppehålla sig på (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Stommen och möbleringen ska möjliggöra vistelse i alla väder, under alla tider på dygnet och under alla årstider (Boverket & Landskapslaget, 2008). Det innebär att ta tillvara på soliga lägen, men också skuggiga. Skugga från träd upplevs många gånger behaglig och är att föredra. Skydd mot vind och regn bör finnas åtminstone vid entréplatser, men gärna även över en uteplats, enligt rapporten. Boende vill likväl som att uppleva liv också uppleva tystnad. Av den anledningen bör det finnas en plats skyddad från eventuellt buller från trafik och lekande ungar. Trivsel kopplas delvis till hur hemmastadda de boende känner och om gårdar har en egen identitet. Det är viktigt att karaktären på en gård skiljer sig från en annan. Många av lägenheterna och gårdarna i Husby ser likadana ut vilket gör att inte ens de boende känner igen sina bostäder. Det blir opersonligt och de boende känner inte igen sina grannar (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Trygghet gör att vi trivs och vistas på vår bostadsgård, menar Boverket och Landskapslaget i Skanskas rapport. Trygghet skapas genom att utformningen av platsen tillåter en överblick. Det kan dels uppnås genom siktlinjer, men också med belysning. Belysning gör det möjligt att känna igen de som vistas eller också de som passerar gården. Enligt rapporten skapas trygghet också genom tydlighet, genom att klargöra vad som är till för alla och vad som är till för enbart de boende. En leksäker gård, utan konflikter och trafik bidrar dessutom till trivsel. Många utemiljöer i miljonprogramsområden har låtit förfalla under lång tid. Människor har en tendens att bry sig mindre om slitna platser än välhållna (Boverket & Landskapslaget, 2008). Då ovårdade miljöer ökar risken för vandalisering och otrygghet är det viktigt med kontinuerlig skötsel. En

regelbunden kontroll och snabb åtgärd ökar trivselen för de boende, understryks det i rapporten.

Boverket och Landskapslaget menar i Skanskas rapport att det finns möjlighet i miljonprogramsområden att komplettera befintlig bebyggelse med ny. Ofta är funktioner som tvättstuga, gemensamhetslokaler och förråd placerade i bottenvåningarna, som har höga socklar och få eller inga fönster ut mot gården. Enligt rapporten är det en stor brist. Den nya bebyggelsen kan antingen vara andra typer av bostäder än de befintliga eller bebyggelse som fyller en funktion så som cykelförråd, gemensamhetslokaler eller tvättstuga. Ny bebyggelse ersätter då de funktioner som fanns placerade i bottenvåningarna. De kan då istället öppnas upp och användas som marklägenheter med privat uteplats (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Sammanfattningsvis vill Skanska skapa trygga och trivsamma utemiljöer där de boende känner sig hemmastadda (Boverket & Landskapslaget, 2008). För att detta ska ske är det viktigt att platser får tydligare zoner. Utemiljön ska vila på en stomme som står kvar trots att ett förändrat behov eller slitage kräver förändring. Eftersom människors levnadsvanor kan komma att förändras är det bra om utemiljön är flexibel, menar Boverket och Landskapslaget. Kombinerade funktioner är att föredra eftersom det kan utnyttjas till fler människor och funktioner. Utemiljön ska möjliggöra vistelse i olika väderförhållanden. Det ska finnas platser att njuta av solen, men också få skydd från den. Med hjälp av belysning kan utemiljön användas större delen av dygnet och under alla årstider. Sist men inte minst finns det, enligt rapporten, en möjlighet att förtäta med ny bebyggelse och i samband med det öppna upp bottenvåningar ut mot bostadsgårdar.

Likheter i strategierna

I de två aktörernas rapporter *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i Öresundsregionen* (Gehl Architects, 2007) och *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* (Boverket & Landskapslaget, 2008) har jag genom att jämföra de två, kunnat urskilja följande likheter som jag har tagit fasta på.

De två geografiskt skilda stadsdelarna, Rosengård och Husby, har många likheter beträffande problem och brister som finns i områdena. I de två stadsdelarna dominerar bostäder. Handel och annan service ligger koncentrerat i ett eget område. Trafikseparering har lett till att viadukter och broar leder cyklister och gående över trafikerade vägar. Grönytor ansågs som något värdefullt och sparades i stor utsträckning kring bostäder. Enligt båda rapporterna skapar dessa ytor en möjlighet att förändra utemiljöer i miljonprogramsområden.

Båda rapporterna tar upp begreppet zoner eller övergångszoner. Det är gränser i utemiljön som ska skilja på privat och offentligt. I MKB:s rapport framgår det att genom att tydliggöra offentlighetsgraden bjuds boende in till vistelse och aktivitet. I Skanskas rapport poängteras att gränserna mellan de olika zoner ofta är diffusa, men ju tydligare zoner desto fler kommer välja att vistas på dessa ytor.

De två aktörerna tar båda upp flexibel möblering av utemiljön och dessutom multifunktionell eller kombinerade funktioner. Gehl Architects påpekar i MKB:s rapport att en kreativ beläggning kan möjliggöra för flera funktioner på en och

samma plats. De menar att det är en fördel om platser är multifunktionella då fler kan använda dem. Skanska förklarar att behov och krav förändras över tid och därför är det viktigt med en flexibel möblering som går att förändra över tid. De anser dessutom, i linje med MKB, att kombinerade funktioner är att föredra.

De två aktörerna är eniga om att det är viktigt att genom planering skapa ett gynnsamt mikroklimat. Både MKB och Skanska anser att det bör finnas platser som tar tillvara på solen, men också platser i skugga som skyddar från solen. Det bör finnas platser som ger skydd från regn, men också vind. Belysning gör det dessutom möjligt att tryggt vistas på platser under alla tider på dygnet och under alla årstider.

Trygghet bidrar till att de boende trivs. Aktörerna är eniga om att belysning är viktigt för att känna sig trygg under alla tider på dygnet och under alla årstider. Belysningen gör uterum orienterbara även när det är mörkt, det är dessutom möjligt att se mötande ansikten.

Identitet är ett återkommande begrepp i de två rapporterna. För att de boende ska känna tillhörighet och känna sig hemma är det viktigt att deras bostadsgård har en egen identitet, menar Skanska som får medhåll i MKB:s rapport. Det gör framförallt att de boende känner igen sin egen boendemiljö och därmed också sina grannar. Bebyggelse är vanligen monoton i miljonprogramsområden och det gör att bostadshusen ofta är svåra att skilja på. Att dessutom ge de boende möjlighet att sätta en personlig prägel på sin privata balkong eller uteplats, medför liv och trivsel till bostadgården anser både MKB och Skanska.

Genom att öppna upp och aktivera bottenvåningar blir inomhusmiljön en del av utomhusmiljön, något båda aktörer anser är viktigt. Gehl Architects anser att genom att aktivera bottenvåningarna så skapas liv och interaktion. Skanska menar i sin rapport att en sådan åtgärd upprättar en relation mellan inne och ute.

De två aktörerna är ense om att det finns utrymme i miljonprogramsområden för att förtäta. Antingen kan det vara bostadsbebyggelse som kompletterar den befintliga eller ny bebyggelse som möter de behov som finns på funktioner. Gehl Architects talar i MKB:s rapport om att ny bebyggelse kan rama in bostadsgårdar och därigenom skapa ett mer tilltalande mikroklimat, samtidigt som efterfrågan på funktioner tillgodoses. I Skanskas rapport talas det i likhet med MKB:s rapport om att ny bebyggelse kan ersätta funktioner som nu finns inrymda i bottenvåningar.

Enligt Skanskas rapport är den goda kopplingen mellan Husby och centrala Stockholm av stort värde. I Rosengård menar Gehl Architects att ett stort problem är bristen på kopplingar mellan stadsdelen och resten av staden Malmö. Gehl Architects anser att om inte kopplingar mellan Rosengård och resten av Malmö skapas kommer deras vision om Rosengård aldrig realiseras. Skillnaden mellan de två strategierna vad gäller kommunikationen till den omgivande staden grundar sig på det utgångsläge som stadsdelarna har. Husby är ett område med goda existerande kopplingar medan Rosengård saknar dessa. Min tolkning av denna likhet i MKB:s och Skanska rapport är att förbindelsen till den omgivande staden är ytterst viktig.

Sammanfattningsvis kan likheterna mellan de två rapporterna delas in i sju stycken rubriker. Dessa rubriker är tankegångar ur strategierna som delas av både MKB och Skanska.

Zonering eller övergångszoner

Zonering och övergångszoner är gränser som tydliggör offentlighetsgraden och som skiljer på privat och offentligt. Det underlättar och bidrar till en trygg vistelse i bostadsområden då brukaren förstår var det är tillåtet att uppehålla sig.

Multifunktionalitet och flexibilitet

Det är viktigt att ytor möbleras omsorgsfullt så att de möter de krav och behov som de boende har. De boendes krav och behov förändras över tid och av den anledningen är det bra om ytor är flexibla. Det är dessutom att föredra om ytor är multifunktionella.

Mikroklimat

Boendemiljön bör kunna tillgodose vistelse i alla väder. Det betyder att det bör finnas platser som tar tillvara på både solen och skuggan. Även ytor med skydd från regn och blåst bör finnas tillgängliga. Vidare bör belysning möjliggöra en trygg vistelse under alla tidpunkter på dygnet, året runt.

Trygghet

Trygghet är en viktig aspekt för att skapa trivsel. Belysning är en viktig och bidragande faktor för att tryggt vistas i uterum under alla tider på dygnet och året. Att skapa naturliga mötesplatser främjar dessutom spontana möten vilket i sin tur skapar en större grannsamverkan och en möjlighet att lära känna sina grannar.

Identitet och personlig prägel

Identitet handlar om igenkänning av de boendes bostadsmiljö. Det bidrar till att de boende känner sig hemmastadda. Om de boende får möjlighet att sätta en personlig prägel på sin utemiljö kan det dessutom bidra till liv och interaktion på bostadsgårdar.

Aktivering av bottenvåningar

Genom att öppna upp bottenvåningar och ge de en annan funktion kan en bättre relation mellan innemiljön och utemiljön upprättas, vilket tillför liv till bostadsgården. Det skapar en rumslighet och detaljering i mänsklig skala.

Förtätning

Om möjligheter till förtätning finns, skapar det möjlighet att komplettera bebyggelse med ny och att möta de behov av olika funktioner som finns. En väl vald placering av den nya bebyggelsen kan dessutom bidra till inramade bostadsgårdar och ett behagligt mikroklimat.

Förbindelser

Goda kommunikationer till omgivande stadsdelar och stad är av stor betydelse. Om förbindelser inte finns bör dessa ses över för att integrera det angivna området med omgivande områden.

Skillnader i strategierna

Genom att jämföra de två aktörernas rapporter *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i Öresundsregionen* (Gehl Architects, 2007) och *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* (Boverket & Landskapslaget, 2008) har jag inte enbart funnit likheter utan även följande skillnader.

Gehl Architects vill i MKB: rapport bjuda in till nya funktioner för att skapa ett sjudande stadsliv (Gehl Architects, 2007). Dessa funktioner kan vara antingen handel, service eller restaurang- och caféverksamhet. I Skanskas rapport finns däremot inga planer på nya funktioner som handel eller service i bostadsområdena. Handel och service är överhuvudtaget inget som nämns i Skanskas rapport.

De två aktörerna uttrycker olika önskemål om hur bottenvåningarna ska aktiveras. Gehl Architects vill att handel och service ska placeras i bottenvåningarna för att på så vis skapa liv och interaktion. I Skanskas rapport är önskemålet istället att öppna upp för marklägenheter i bottenvåningarna med privata uteplatser som kopplar samman inne och ute.

Gehl Architects anser i MKB:s rapport att anledningen till att stora ytor inte används är för att de är odefinierade. De uttrycker därför hur viktigt det är att ytor programmeras för funktioner, vilket gör att döda ytor aktiveras och bjuder in till vistelse. Enligt Skanskas rapport finns det restytor, som i stor utsträckning inte används. Dessa lämnar dock utrymme för förändringar, anser Skanska. Däremot framgår det inte i rapporten varför ytorna inte används och därmed inte heller hur ytorna ska förändras för att användas i större utsträckning.

Enligt Skanskas rapport är överblickbarhet en av åtgärderna som bidrar till att skapa trygghet. För att belysning ska tillåta boende och passerande att överblicka platsen, bör utformningen av utemiljön tillåta fria siktlinjer (Boverket & Landskapslaget, 2008). I MKB:s rapport nämns däremot inte siktlinjer eller överblickbarhet som en åtgärd för att skapa trygghet. Däremot kopplar Gehl Architects orienterbarhet ihop med trygghet. Orienterbarhet kan tänkas vara samma sak som överblickbarhet, men det är två olika utgångspunkter. Orienterbarhet är en aspekt som båda aktörer tar upp. MKB och Skanska menar att de monotona områdena gör det svårt att orientera sig. Överblickbarhet innebär istället att de som vistas eller passerar platsen ska kunna överskåda den. Enligt Skanskas rapport är det dels detta som är viktigt för att skapa trygghet.

Rosengård är enligt Gehl Architects ett mångkulturellt område. Gehl Architects vill utnyttja den kulturella mångfalden för att bygga en positiv identitet för området. De vill i stadsdelen Rosengård skapa unika destinationer som kompletterar stadens utbud. I Skanskas rapport talas det inte om vilka invånarna är som bor i Husby och Tönsberg. Därmed är inte heller kulturell mångfald ett förekommande begrepp.

Sammanfattningsvis kan de skillnader jag har identifierat delas in i följande rubriker. Dessa rubriker är baserade på skillnader i de två aktörernas strategier.

Handel och service

Enligt MKB:s rapport skapar nya funktioner som handel och service i boendemiljön ett sjudande stadsliv (Gehl Architects, 2007). Planer på handel och service är överhuvudtaget inget som nämns i Skanskas rapport (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Bottenvåningarnas funktionalitet

Gehl Architects menar i MKB:s rapport att handel och service i bottenvåningarna av bostadshusen bidrar till liv och interaktion (Gehl Architects, 2007). Enligt Skanskas rapport ska istället marklägenheter med privata uteplatser placeras i bottenvåningarna, vilket bidrar till liv på bostadsgården (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Definierade ytor

Enligt MKB:s rapport bidrar programmerade ytor till definierade användningsområden vilket aktiverar och bjuder in till vistelse på annars outnyttjade arealer (Gehl Architects, 2007). I Skanskas rapport uttrycks det inte att odefinierade ytor är anledningen till att ytor inte används, däremot anser de att stora restytor möjliggör för förändringar i miljonprogrammets utemiljöer (Boverket & Landskapslaget, 2008).

Överblickbarhet

Trygghet skapas bland annat genom att utemiljön är möjlig att överblicka, menar Boverket och Landskapslaget. För att utformningen av utemiljön ska låta boende och passerande att överblicka platsen, bör gestaltningen av uterum tillåta fria siktlinjer (Boverket & Landskapslaget, 2008). Detta tas inte upp som en bidragande faktor till trygghet i MKB:s rapport.

Kulturell mångfald

Gehl Architects menar att den kulturella mångfalden i Rosengård är av stort värde och ska användas för att skapa nya attraktioner och en ny positiv identitet (Gehl Architects, 2007). Skanskas rapport tar inte upp något sådant begrepp och presenterar inte heller vilka invånarna är som bor i Tönsberg, i Husby.

Diskussion

Syftet med mitt arbete var att jämföra två aktörers strategier för förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer. Genom att studera strategidokument från bostadsbolaget MKB och byggbolaget Skanska kunde jag sammanställa det som jag tolkade var deras huvudsakliga tankegångar. Jag jämförde sedan dessa sammanställningar mot varandra för att identifiera likheter och skillnader.

Metoddiskussion

Resultatet grundas på hur två aktörer anser att miljonprogrammets utemiljöer bör förnyas. De två aktörerna som jag valde var bostadsbolaget MKB och byggbolaget Skanska. Det gav mig en rimlig avgränsning utifrån de givna förutsättningarna för arbetet, även om jag inser att urvalet inte är tillräckligt stort för att dra slutsatsen att de likheter och skillnader som jag identifierade är allmängiltiga.

De två strategidokumenterna skiljer sig åt vad gäller struktur och innehåll. Det gjorde det svårare att hitta en lämplig metod för att studera de huvudsakliga tankegångarna. Jag ansåg att den bästa metoden att bearbeta rapporterna genom var att anteckna nyckelord och sammanställa dessa, för att sedan jämföra de gemensamma nämnarna det vill säga likheterna. Vid jämförelsen av likheterna i strategierna fick mitt val av metod till följd att delar av en aktörs huvudsakliga tankegångar uteslöts, om de inte överensstämde med den andra aktörens. Därför blev det lika viktigt att studera skillnader som likheter. Ett alternativ till den valda metoden hade kunnat vara att först föra intervjuer med de två aktörerna. På så vis hade de två aktörerna fått svara på samma frågor och problemställningar.

Strategidokumenten hade då kunnat användas som stöd till svaren från intervjuerna.

Strategidokumentet bygger på två geografiskt olika stora områden. Jag kan tänka mig att det hade underlättat att välja två aktörer där båda strategierna bygger på antingen två likvärdiga stadsdelar eller två kvarter. Ännu bättre hade det varit om de två aktörerna hade tagit fram strategier för samma övergripande område. Detta kanske hade varit möjligt om jag hade studerat bidrag i en tävling vars syfte var att ta fram strategier för att förbättra utemiljön i ett miljonprogramsområde. Kanske är det först då som skillnader och likheter mellan strategier för förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden verkligen blir uppenbara.

Resultatdiskussion

Resultatet visade att det fanns många likheter mellan de två strategierna. Jag lyckades även urskilja ett par skillnader, även om de var betydligt färre. De många likheterna mellan strategierna bekräftade det som jag hade läst i artikeln *Omtvistad Miljon* (Gordan, 2012), att synen på förnyelsen av utemiljöer i miljonprogramsområden är likartad. Mitt resultat bidrar inte med några lösningar till hur miljonprogrammets utemiljöer bör förnyas. Istället framhåller mitt resultat vad två stora aktörer anser är beaktningsvärda utgångspunkter vid förnyelse av miljonprogrammets utemiljöer.

Som jag skriver i introduktionen upprättades år 1975 en möjlighet att söka miljöförbättringsbidrag för bristande utemiljöer i miljonprogramsområden. Många av de huvudsakliga tankegångarna som delas både av MKB och Skanska är åtgärder på de problem som identifieras som villkor för att få beviljat bidraget. Exempel på dessa problemställningar var avsaknaden av attraktiva och naturliga mötesplatser samt torftig och monoton utemiljö som försvårar hemkänsla, identifikation och gruppbildning. Jag tycker det är intressant, som resultatet visar, att de problem som identifierades redan vid färdigställandet av miljonprogrammet i mångt och mycket är desamma som idag.

Många skillnader och likheter i resultatet är för mig bekanta från min utbildning till landskapsarkitekt. De huvudsakliga tankegångarna från de två aktörerna är inga aspekter som jag förvånas över. Däremot finns det faktorer som för mig är mer bekanta än andra. Att med hjälp av gestaltning av utemiljön kunna skilja på privat och offentligt, att tillgodose vistelse i olika väderförhållanden, att skapa trygghet och att ge en plats en egen identitet är faktorer som har diskuterats på min utbildning. Det är tillika faktorer som jag har insett, av egen erfarenhet, är betydelsefulla. För att ta ett exempel vistas varken jag eller så många av mina grannar på min bostadsgård i någon större utsträckning. Jag tror att en av anledningarna är att den upplevs som relativt offentlig. Det finns dessutom inga ytor att uppehålla sig på i sämre väder, vilket kan vara ännu en bidragande orsak till att väldigt få vistas där.

Multifunktionella och flexibla ytor är jag däremot inte lika bekant med. Det upplever jag som något ganska nytt och svårhanterligt. Jag tycker att många nya gestaltningar verkar bygga på att ytor är programmerade för fler funktioner än en. Med svårhanterligt menar jag att det är svårt att programmera ytor för bestämda funktioner samtidigt som utrymme lämnas för spontan aktivitet, där funktioner inte är låsta och bestämda på förhand.

Förtätning har diskuterats mycket på sistone i samband med den rådande bostadsbristen. I enlighet med Jan Gehls tankar, om hur byggnader kan rama in och fungera som rumsskapande element, lär vi oss på utbildningen till landskapsarkitekt att huskroppen bör betraktas som en del av det uterum vi skapar. Som landskapsarkitekter kan vi bidra med värdefull kunskap om hur byggnader kan placeras i landskapet för att positivt bidra till utemiljön. Samarbetet mellan arkitekten och landskapsarkitekten är därmed otroligt viktigt vid förtätning och resultatet kan bidra med något långt mer värdefullt än enbart en ny och snygg bebyggelse.

Jag tror att skillnaderna mellan strategierna delvis grundar sig på att rapporterna avser två olika stora områden. Att inte Skanska tar upp handel och service i sin rapport kan bero på en mindre geografisk skala än den som Gehl Architect jobbade med för MKB. Det är en rimlig förklaring till att denna skillnad förekommer mellan de två strategidokumenterna. I MKB:s rapport har Gehl Architects först och främst tagit fram strategier för stadsdelen Rosengård, i Malmö. Det finns, i rapporten, ett kort avsnitt om hur kvarteret Herrgården ska utvecklas, vilket baseras på de övergripande strategierna som tagits fram för stadsdelen Rosengård. Skanska har i sin rapport tillsammans med Landskapslaget och Wallenstam vidareutvecklat ett koncept för gårdsutveckling i kvarteret Tönsberg, i stadsdelen Husby i Stockholm. De respektive strategierna har följaktligen utarbetats utifrån två olika stora områden, en stadsdel respektive ett kvarter. Därmed finns också skillnader i innehållet av strategierna. Definierade ytor och överblickbarhet, som jag har identifierat som skillnader, tror jag också kan kopplas till det faktum att skalan skiljer sig mellan de två strategierna. Det kan tänkas att stora överblivna ytor är ett större problem i en stadsdel än i ett kvarter. Att Skanskas rapport tar upp överblickbarhet, men inte MKB:s, kan även det ha att göra med skalan. Skanskas rapport är av mer detaljerad skala, än MKB:s, och av den anledningen kan överblickbarhet vara mer relevant.

Slutsats

Det fanns många likheter mellan de aktörer vars strategier för utemiljöer i miljonprogramsområden som jag studerade. Mitt resultat bekräftade därmed det som jag hade läst i artikeln *Omtvistad Miljon* (Gordan, 2012). Åsikterna kring förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden är till stor del likartade, till skillnad från åsikterna kring bebyggelsen. Även om åsikterna till stor del är likvärdiga förekommer det även vissa skillnader som jag har försökt att identifiera.

Min undersökning leder inte till precisa förslag på fysiska åtgärder, utan snarare riktlinjer och mål som MKB och Skanska anser är viktiga för att uppnå en lyckad förnyelse av utemiljöer i miljonprogramsområden. De faktorer som jag tar upp i likheter och skillnader mellan strategierna lämnar utrymme för tolkning. Ser vi till Jan Gehls idéer borde detta dock inte anses negativt. Han anser att varje gestaltning bör anpassas efter människans vistelse i den miljön. Det innebär att en gestaltning bör se till de förutsättningar som finns på platsen och anpassas efter människan. Av den anledningen kan det vara bra att riktlinjerna för de fysiska åtgärderna inte är så precisa. Alla utemiljöer ska inte bygga på samma koncept. Det stämmer även om vi ser till de två rapporterna *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i*

Öresundsregionen (Gehl Architects, 2007) och *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* (Boverket & Landskapslaget, 2008). I bägge rapporterna uttrycks hur viktigt det är med olika identiteter på platser och att de boende på grund av sin varierande livssituation har behov av olika funktioner på sin bostadsgård.

Resultatet bidrar med huvudsakliga tankegångar från två aktörer som kan vara relevanta för landskapsarkitekter att beakta vid förnyelse och gestaltning av bostadsmiljöer i allmänhet, utöver de från miljonprogrammet.

Gehl

Efter att ha studerat två aktörers strategier blir det tydligt var det största inflytandet och den mesta inspirationen kommer ifrån. Jan Gehl har haft ett stort inflytande på de två strategierna. Det är alltså inte av en slump som de två aktörernas strategier är likartade.

För att få ett bredare resultat, med större skillnader, hade det varit en god idé att studera strategier som grundar sig på teorier från olika källor. Frågan är om det finns aktörers vars strategier bygger på andra teorier än Gehl. Är Gehls teorier är så pass erkända att det är de teorierna som ligger till grund för de flesta projekt och gestaltningar? En följdfråga blir då om det finns en risk med att dagens gestaltningar av utemiljöer bygger på samma principer.

Ekonomisk vinning

Mitt arbete tar inte upp de ekonomiska aspekterna, men deras relevans är oundviklig vid studerandet av miljonprogrammet. I slutändan handlar det ofta om de ekonomiska kostnaderna vid upprustningar av olika slag. Vanligt förekommande i debatten kring upprustning av miljonprogrammet är att bostadsbolag måste höja hyran för att finansiera en upprustning. I många fall gör en hyreshöjning det svårt för boende att ha råd att bo kvar. Mer sällan talas det om den ekonomiska vinsten i en upprustning av miljonprogramsområden. I Herrgården, Rosengård, har MKB efter upprustningen sparat 20 procent per år i kostnader för skötsel och underhåll (Gunne, 2012a). Det finns med andra ord pengar att tjäna på en lyckad upprustning.

Vidare tycker jag det är intressant hur Gehl Architects har identifierat det mångkulturella i Rosengård som något värdefullt att bygga vidare på. Jag upplever många gånger att det faktum att många invandrare bor samlade i förorter, segregerade från resten av staden, utpekas som ett problem. I MKB:s rapport vänder Gehl Architects istället på problemet och menar att det finns ett stort värde i att många invandrare bor samlade i Rosengård. De menar att stadsdelen har stor potential att bli en dragningskraft med unika destinationer för resten av staden Malmö att besöka. Jag menar inte att Gehl Architects har lösningen på problemet med miljonprogramsområden, för det är en stor och komplex fråga. Däremot tror jag att Gehl Architects har en viktig poäng i att det mångkulturella borde betraktas som något värdefullt.

Vidare frågeställningar

För att fördjupa sig ytterligare skulle frågan varför strategierna är så lika kunna undersökas. En aspekt kan vara att Gehl har haft stort inflytande i båda fallen och att strategierna därmed inte skiljer så stort. Det borde dock finnas fler förklarande orsaker än enbart Gehl.

En annan fråga är varför åsikterna går så brett isär vad gäller förnyelse av byggnader i miljonprogramsområden, medan åsikterna vad gäller förnyelse av utemiljöer är desto mer likartade. Är utemiljöer inte lika komplexa som byggnader? Vari ligger skillnaden?

Avslutningsvis skulle en gestaltungsfråga att vidare undersöka kunna vara hur platser kan gestaltas för att lämna utrymme för spontan aktivitet? Hur kan ytor på bästa sätt programmeras samtidigt som funktionerna inte är låsta och bestämda på förhand?

Referenser

- Boverket, 2003. *Bättre koll på underhåll*. Rapport. Karlskrona: Boverket.
Tillgänglig:
http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2003/battre_koll_pa_underhall.pdf.
- Boverket, 2008a. *Den kommunala allmännyttans historia*. Rapport. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig:
http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2008/Den_kommunala_allmannyttans_historia.pdf.
- Boverket & Landskapslaget, 2008b. *Gårdsutveckling i miljöprogramsområden*. Rapport. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig:
http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2008/Gardsutveckling_i_miljonprogramsomraden.pdf.
- Färgfabriken & Swedish Institute Alexandria, 2012. *New Urban Topologies, Alexandria City of Layers*. Tillgänglig: <http://ff-media.nordiccloud.net/images/pdf/NUTALEXwebbook.pdf>.
- Gehl Architects, 2007. *Strategi för uterummen i Rosengård, förbindelser till Malmö och identitetsskapande i Öresundsregionen*. Rapport.
- Gehl, J., 2010. *Cities for People*, Washington: ISLAND PRESS.
- Gordan, R., 2012. Omtvistad miljon. *Arkitekten*, (Januari), ss.25–28. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s69309>.
- Gunne, N., 2012a. Gränserna rivs mot Rosengård. *Arkitekten*, (Mars), pp.22–29. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s70050>.
- Gunne, N., 2012b. Upprustning med boendeflytande minskade vandalismin i Rosengård. *Arkitekten*, (Mars), p.30. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s70116>.
- Gunne, N., 2012c. De förändrar inifrån. *Arkitekten*, (April), ss.8–10. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s72137>.
- Jörnmark, J., 2013. Miljöprogrammet. *Nationalencyclopedia*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/miljonprogrammet> [2013-04-11].
- Kristensson, E., 1994. *Fem förbättrade gårdar - En studie av 1980-talets miljöförbättringsprojekt*, Stockholm: Bygghörsningsrådet.
- Löfström, S., 2006. *Erfarenheter av brukarmedverkan*, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp. Tillgänglig: <http://epsilon.slu.se:8080/archive/00001363/01/Rapportin%C3%A4mningen.pdf>.
- MKB, 2012. *MKB i korthet*. Tillgänglig: <http://www.mkbfastighet.se/templates/Start.aspx?id=832> [2013-03-25]
- Olsson, A., 2012. Monumentalhuvuden, Rosengård, Malmö. [fotografi]. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alf_Olsson,_Monument,_Roseng%C3%A5rd.jpg
- Rojas, C., 2011. Sluta sprida lögnen om miljöprogrammet. *Dagens Nyheter*, 18 oktober. Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/stockholmsdebatt/sluta-sprida-logner-om-miljonprogrammet>.
- Skanska, 2012. *Miljonhemmet*. Tillgänglig: <http://www.skanska.se/sv/Bygg-och-anlaggning/Bygg-och-fastigheter/Miljonhemmet/> [2013-03-25]